

Kriminaalõiguse võimaluste piirid

Mag. iur. **Andres Parmas**

Tallinna Ringkonnakohtu kohtunik, Tartu Ülikooli karistusõiguse lektor

Rahvusvahelist kriminaalõigust ei võeta alati tõsiselt või siis kuritarvitatakse seda meedet. Teisalt pannakse rahvusvahelisele kriminaalõigusele ülesandeid, mis selle õigusharuga olemuslikult kokku ei sobi.

Kahju, mida valed eesmärgiseaded, põhjendamatud ootused või siis hoopis mingi poliitilise agenda ette rakendamine kriminaalõigusele tekitavad, on suur.

1. Õigus ja poliitika

Kriminaalõigus ei ole kohane vahend poliitiliste küsimuste lahendamiseks. Seda ei sobi kasutada ähvardusena poliitilises võitluses, samuti mitte kommina. Just selliselt on aga rahvusvahelise kriminaalõigusliku vastutusega korduvalt manipuleeritud.

Rahvusvahelised kriminaalkohtud sõltuvad väga tugevalt riikide koostööst nendega. Riigid on aga oma rahvusvahelisi kohustusi rikkudes sageli koostööst keeldunud või sellega põhjendamatult venitanud.

2. Rahvusvahelise kriminaalkohtu kehtivuspiirid

Rahvusvahelisele kriminaalkohtule langeb määrav roll tagada ausa ja õiglase kriminaalvastutuse kohaldamine ka raskete süsteemiaebaõiguse juhtudele. Paraku ei suuda RVKK seda rolli adekvaatselt täita, sest suur osa riike, millest sellekohased kaasused potentsiaalselt pärineksid, ei ole RVKK liikmed.

3. Rahvusvahelise kriminaalõiguse eesmärgid

Üks rahvusvahelise kriminaalõiguse suurimaid probleeme seisneb vastuse otsimises küsimusele, mis on selle õigusharu abil taotletavad eesmärgid. Selles osas valitseb märkimisväärne segadus.

Rahvusvahelise kriminaalõiguse eesmärkidena on välja toodud õiglast tasu (süüühimõte); preventiooni – sh nii üldpreventiooni kui ka eripreventiooni ses tähenduses, et hoida toimepanija uute tegude toimepanemisest eemal; rehabilitatsiooni e taasühiskonnastamist; rahvahariduslikku taotlust – väärtuste õpetamist ühiskonnale. Lisaks tuuakse välja veel sellised eesmärgid nagu kannatanutele õigluse tagamine; ajaloolise tõe väljaselgitamine ja konfliktijärgne ühiskonna lepitamine.

Niivõrd lai eesmärgiseade on halb, sest see ei võimalda kriminaalõigusel tegeleda sellega, milleks ta on loodud ja võimeline.

4. Karistamine rahvusvahelistes kriminaalkohtutes

Kõige ehedamalt tuleb kriminaalõiguse eesmärkide üle pingutatuse probleem välja karistuse mõistmisel. Ses vallas valitseb nii *ad hoc* tribunalide kui ka Rahvusvahelise Kriminaalkohtu statuutides normatiivne tühjus, millega on jäetud kohtunikele suur diskretsioon, mida kasutades on kohtunikud omakorda kaotanud pinna jalge alt.

Eesmärgiseaded on liiga laiad, omavahel kohati vastuolus ja tunduvad tulenevat konkreetse kohtuasjaga seotud soovidest-vajadustest, mitte aga õigusfilosoofilistest kaalutlustest.

5. Valikuline menetlemine

Rahvusvaheliste kohtute väike võimekus tähendab, et nende menetleda jäävad vaid väike osa rahvusvahelistest kuritegudest. Sellega seoses kerkib problemaatilisena esile see, et prokuröri valik jätta mingi kuritegu menetlemata ei allu mingile kontrollile. Samuti on problemaatiline prokuröri poolt menetluseseme piiritlemine juba menetlemisele võetud kriminaalasjas. See võib luua täiendavat

ebaõiglust ja jätta põhjendamatult kaitse ning tunnustuseta rea ohvreid. Selliselt omakorda diskrediteeritakse rahvusvahelist kriminaalõigust, selle rakendamise erapooletust ja tõsiselt võetavust.

6. Ohvrid

Ohvritele kuriteoga tekitatud kahju hüvitamise küsimus on rahvusvahelises kriminaalõiguses komplitseeritud. Ohvrite roll, nende menetluslikud õigused rahvusvahelise kriminaalkohtu menetluses ja tekitatud kahju hüvitamise või heastamise problemaatika on mitmetahulised ning sellekohane õigus praegu ka otsustavas väljakujunemise faasis.

Kuriteo mastaabid on sageli sellised, et isegi jõuka süüdistatava korral jätkuks otsese rahalise hüvitise määramisel süüdimõistetute arvel igale ohvrile vaid naeruväärne osa. Otsese rahalise kompensatsiooni asemel tulekski pigem eelistada selliseid ohvriabi vorme, mis parandaks ohvrite olukorda laiemalt.

Kuna üksikisik ei suuda üldjuhul mingil tõsiselt võetaval määral hüvitada või heastada süsteemsete masskuritegudega tekitatud kahjusid, siis on hädavajalik kollektiivsete allikate kasutamine – vastasel korral võib juhtuda, et ohvrid jäävad hoopiski ilma hüvitusest.

Seoses menetluseseme piiramisega üksnes teatud süüdistustega, piiratakse ka ohvrite ringi. Kahju hüvitamine ja heastamine võib seega kujuneda vahendiks, mis ise külvab ebaõiglust ja ebavõrdsust.

Kahju, mida eeltoodud probleemid rahvusvahelise kriminaalõigusele põhjustavad seisneb kokkuvõtvalt selles, et fookus liigutatakse valesse kohta, võimaldamata mõista probleemi olemust ja sellest tulenevalt leida efektiivseid võimalusi selle tagajärgede ning põhjustega tegelemiseks. Nõnda raisatakse raha ja energiat; petetakse kannatanute ja avalikkuse ootusi, aga ka iseennast.

Mis on lahendused? See sõltub, kelle mätta otsast vaadata. Õigusteadlastel oleks soovitatav vandliluust tornist alla tulla ja vaadata, milleks rahvusvaheline kriminaalõigus n.ö võimeline on ja käsitleda seda õigusharu realistlikult, mitte idealistlikult. Poliitikutel tasuks endale aru anda, et kui rv kriminaalõigust kasutatakse rusikana, millega vehkida, kuid see rusikas on tegelikult üksnes õhku täis, siis loob see valeootusi neile, kes loodavad õiguse abile ja kaitsele ning teisalt paneb üksnes õlgu kehitama need, kelle suunas ähvardusi teele saadetakse. Et sõnadel oleks usutavust, siis peab nende taga olema ka reaalne sisu. Rahvusvahelise õiguse praktikutel oleks aga ülim aeg tegeleda ühe kõige enam käest ära läinud valdkonna – karistuste mõistmisega ning luua endale arusaam, miks rahvusvahelise kriminaalkohtupidamisega karistatakse.

Eelneva kokkuvõte ei ole aga kindlasti see, nagu polekski rahvusvahelist kriminaalõigust vaja ja see tuleks asendada muude meetmetega. Tuleb hoopis täpselt määratleda enda tööpõld ja selle juurde jääda.